

Az észak-magyarországi régió lakosság életszínvonalát determináló szubjektív tényezők

© Domán Csaba

Agrárgazdasági Kutató Intézet

domancs@aki.gov.hu

Az elmúlt évtizedekben olyan társadalmi-gazdasági folyamatok zajlottak le Magyarországon és az egyes régiókban, amelyek egyértelműen rámutattak arra, hogy a gazdasági folyamatok és a lakosság életszínvonalának alakulása nincs összhangban. Az elmúlt évtizedben számos kutató vizsgálta, hogy a lakosság életszínvonalára az objektív tényezők mellett hogyan hatnak a szubjektív indikátorok, illetve ezen indikátorokban hogyan testesül meg az életszínvonallal kapcsolatos elégedettség. E kutatási irányt segítette az Eurostat 2013-as EU-SILC adatfelvételben megjelenő szubjektív tényezők modulja is.

Kutatásom során arra kerestem a választ, hogy az országos szintű pozitív irányú – gazdasági mutatókban megnyilvánuló – változásokat követi-e a lakosság szubjektív érzete. A makrogazdasági adatok alapján az életszínvonal fokozatosan növekszik hazánkban, hiszen nőtt az 1 főre jutó GDP, háztartások fogyasztása, a bruttó jövedelem, csökkent a munkanélküliségi ráta, stb. Az egyes régiókban szintén pozitív változások mentek végbe, de jelentős fejlettségbeli különbségek vannak az egyes régiók között. A legelmaradottabb régió az észak-magyarországi, amely számos mutató viszonylatában sereghajtó. Szubjektív tényezők alapján is kedvezőtlen helyzetben van az észak-magyarországi régió, hiszen lakosai a legelégedetlenebbek a saját életükkel, amelynek alapvető gazdasági és társadalmi okai vannak. Továbbá a régió településszerkezete is érezteti hatását a lakossági vélemények alakulásában.

Bevezetés

A lakosság életszínvonalát makro- és mikrogazdasági adatokkal egyaránt jellemezhető. Az elmúlt években az életszínvonal vizsgálatok (melyek középpontjában a lakosság jövedelme és fogyasztása állt) között megjelentek olyan kutatási irányok is, melyek esetében a hagyományos jellegű életszínvonal-mutatók mellett számos szubjektív tényező is előtérbe került. Ennek fő előnye, hogy a lakosság pillanatbeli véleményéről, várakozásairól is képet kaphatunk, s ezáltal lehetőség teremtődik az objektív és szubjektív tényezők közötti összefüggések feltárására is. A vizsgálatoknál azonban ügyelni kell az alkalmazott módszertanok helyes felhasználására is.

Adatok és módszertan

Az elmúlt évtizedekben egyre inkább szükségessé vált, hogy az életszínvonalat minősítő GDP, illetve 1 főre jutó GDP kiegészítéseként – vagy akár helyettesítőjeként – új indikátorok kapjanak szerepet a kutatásokban. A gazdasági és társadalmi folyamatok ebben az időszakban gyakran eltérő képet mutattak az egyes országokban.

„Az új irányzathoz csatlakozva az Eurostat 2013-ban az EU-SILC lakossági adatfelvételébe a szubjektív jóllét mérésére szolgáló modult épített be, amely lehetővé tette az eddigi, életminőséget mérő objektív mutatók mellett az egyének étellel való elégedettségének, jóllétének szubjektív vizsgálatát is. Magyarországon e témában korábban nem volt ekkora nagy mintás, közel 18 ezer megkérdezettre kiterjedő vizsgálat, amelyből a szubjektív jóllétre vonatkozó változók mellett rendelkezésre álló, az egyén életkörülményét, illetve háztartását jellemző objektív mutatók, háttérváltozók összekapcsolásával átfogó elemzéseket végezhetünk, valamint feltárhatjuk a közöttük fennálló összefüggéseket is” (KSH, 2014:1).

Az újonnan alkalmazott modul lehetőséget teremtett számomra, hogy keresztmetszeti adatok segítségével egy pillanatnyi képet adjak Magyarország egyik legelmaradottabb régió lakosságának elégedettségéről. Az eredmények doktori disszertációm kutatási célkitűzését erősítik, illetve új kutatási irány(ok) lehetséges alternatíváit jelentik számomra.

A kutatási eredményeimet egyváltozós statisztikai elemzések felhasználásával értem el, amelyek közül a keresztábra-elemzés eszközeit vettem igénybe (1. táblázat). A keresztábra-elemzés lehetőséget ad, hogy két vagy több változó esetében a függőségi viszonyt, a kapcsolat erősségét és annak szignifikanciáját vizsgáljam. Kutatásom első lépéseként a változók közötti szignifikanciát, illetve a függőségi viszonyt vizsgáltam.

1. táblázat. Struktúravizsgáló módszerek

		Független változó	
		Nem metrikus	Metrikus
Függő változó	Nem metrikus	Keresztábra-elemzés	Diszkriminancia-elemzés
	Metrikus	Variancia-elemzés	Korreláció, regresszió-elemzés

Forrás: Sajtos-Mitev (2007:139)

Kutatási eredményeimet az SPSS 22.0 statisztikai programcsomag felhasználásával készítettem el.

A szubjektív tényezők fontossága

„A jóllét mérésének két nagy csoportja van. Az objektív mérések gazdasági, társadalmi és környezeti statisztikai adatokkal próbálják meg körülhatárolni a jóllét tartalmát. Míg a szubjektív mérések csoportja kvalitatív módon ragadja meg a jóllétet, az emberek érzései, jóllétérzete alapján” (Gáspár, 2013:77). A jóllét szubjektív megközelítése alapvetően egyszerű kérdéseken nyugszik, ugyanis a válaszadók saját boldogságukat, elégedettségüket általában egy Likert-skála segítségével minősítik. Azonban ez az elv számos kritikát kapott, mivel alkalmazói gyakran utaltak arra, hogy a hagyományos szemléletű (jövedelmen alapuló) mérés helyettesítéseként vagy kiegészítéseként alkalmazzák módszerüket. Az elmúlt években az életszínvonal vizsgálatok (amelyek középpontjában a válaszadók jövedelme és fogyasztása állt) között megjelentek olyan kutatási irányok is, amelyek esetében a hagyományos jellegű életszínvonal-mutatók mellett számos szubjektív tényező is előtérbe került. Az Európai Unió a 2013. évi EU-SILC lakossági adatfelvételébe is beillesztett egy szubjektív modult, illetve hazánkban ehhez csatlakozva a KSH is egy 18 ezer főt tartalmazó megkérdezést valósított meg. A kutatás középpontjában a szubjektív tényezők előtérbe helyezése állt (KSH, 2014). Az ilyen jellegű kutatások előnye, hogy a szubjektív mérések gyakran alternatívát jelentenek az objektív tényezőkön alapuló mérési módszerekre (Angner, 2010).

A témában jártas kutatók közül Diener (1984) is nagy hangsúlyt fektetett a jóllét szubjektív jellegére, megfogalmazása szerint: a szubjektív jólléti vizsgálatok meghatározásai gyakran hiányosak, mivel hiányoznak belőle olyan objektív tényezők, mint az egészség, kényelem, anyagi gazdagság. Véleménye szerint ezen tényezők jelentős hatással bírnak a szubjektív jóllétre, de nem szükségszerűen alkotják annak részét. Ez az irány is jól mutatja, hogy az egyének jóllétét nemcsak az objektív tényezők és körülmények befolyásolják, hanem a szubjektív élettapasztalatai is. Kahneman (1999) a gondolatsort még azzal egészítette ki, hogy az egyén jóllétét a boldogsággal azonosította. Véleménye szerint az egyén élvezheti a gazdagságát (feltételezett jövedelem, egészség és egyéb tényezők mellett), anélkül, hogy boldog lenne. Campbell (1976) korábbi munkájában hasonló véleményt formált meg, miszerint egy adott nemzet boldogságát nem feltétlenül mutatja a GDP. Ugyanis, ha egy társadalom életkörülményeinek minőségét kívánjuk vizsgálni, akkor az objektív mérőeszközökön kívül más lehetőségeket is igénybe kell venni, olyanokat, amelyek az egyének élettapasztalatain alapulnak.

Az anyagi fogyasztást helyezte előtérbe Brüll (1987), de kiemelten kezelte az egészségügyi és szociális ellátás fontosságát, utalva arra, hogy az életszínvonal az életmód része, s ezáltal több olyan tényező is szerepet játszik alakulásában, amelyeket nem lehet pontosan számszerűsíteni, s amelyek az egyes egyéneknél teljesen eltérő módon jelenhetnek meg. Ezen tényezők jelentősen függnak attól is, hogy az adott egyén, háztartás vagy család milyen igényeket támaszt saját magával, illetve a környezetével szemben, továbbá mihez/kihez viszonyítja saját helyzetét. A gazdasági szférán kívüli forrásokra már Drechsler (1974) is utalt. Nyitrai (1996) megközelítésében ez az irány a szubjektív életszínvonal kategóriáját jelenti, míg a statisztikai mutatókkal mérhető és értékelhető terület az életszínvonal kategóriáját öleli fel.

Az Európai Bizottság által felkért kutatók eredményei is alátámasztják a korábbi megállapításokat. Stiglitz, Sen és Fitoussi (2009) jelentésében kiemelte, hogy a jóllét jelentésének meghatározásához több dimenziót átölelő definíciót kell alkalmazni.

A szakirodalomban nincs egységes álláspont arról, hogy mi a konkrét definíciója az életszínvonalnak, illetve az alábbi kifejezésekkel gyakran „helyettesítik”: jólét, jóllét, elégedettség, társadalmi haladás, elégedettség, boldogság, humán fejlődés – mint leggyakoribb kifejezések. Véleményem szerint az életszínvonalat egy olyan többdimenziós fogalomként kell kezelni, mely a jövedelmen és a fogyasztáson kívül számos szubjektív elemet is magába foglal, hiszen ezek is kulcsinformációkat tartalmazhatnak a háztartások életszínvonaláról. Ezért tanulmányom középpontjába nem a hagyományos jellegű jövedelmi szemléletet helyeztem, hiszen már Sági (2006) is kiemelte regionális szemléletű tanulmányában, hogy az étellel való elégedettség igen szoros kapcsolatban van az egyének jövőbeni kilátásaival. Hegedűs (2001) összefoglaló tanulmányában a szubjektív indikátorok tekintetében alapvetően három nézetet különböztetett meg, és utalt rá, hogy a mutatókban jövőbeni tervek, várakozások is megjelennek, amely irányt követni kívántam kutatásom során. A többdimenziós megfogalmazást erősíti Gasper (2010) hármas tagoltsága is, miszerint a szubjektív jóllét pozitív és negatív hatásoktól és az étellel való elégedettségtől függ alapvetően.

Véleményem szerint szubjektív és objektív tényezők együttes alkalmazásának fő előnye, hogy a lakosság életszínvonalának megítélését pontosabbá teszik, ha saját attitűdjeik alapján várakozásairól is képet kaphatunk.

Az Észak-magyarországi régió gazdasági és társadalmi pillanatképe

Az Észak-magyarországi régió Magyarország észak-keleti részén helyezkedik el, Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Nógrád megyét öleli fel. A régió területe 13 433 km², az ország területének 14%-a. Észak-Magyarország földrajzi, természeti és geológiai adottságok alapján is az ország egyik legváltozatosabb tájegysége. A régió kimagasló ökológiai potenciállal rendelkezik, természeti kincseinek tárházát a gyógyvíz-, hévíz-, ásványvízforrások, A térség sajátos biogeográfiai, történeti és kulturális szálak fűzik Szlovákiához, mellyel 448 km hosszan határos.

Makrogazdasági helyzetkép

Magyarország gazdasági teljesítménye az ezredfordulót követően egyenletes növekedést mutatott (KSH, 2015). Az Európai Unióhoz való csatlakozás évében a GDP 4,8%-kal nőtt – előző évhez viszonyítva. A növekedés dinamikája a gazdasági válság, illetve a kormányzati intézkedések következtében veszített lendületéből, sőt 2009-ben (-6,6%) és 2012-ben (-1,5%) csökkenést mutatott¹. A változások az ország régióit eltérő mértékben érintették.

A legrosszabb helyzetben az Észak-magyarországi régió volt, hiszen az egy főre jutó GDP 1 720 ezer forint volt 2012-ben. A régió ezzel az értékkel az országos átlag 60 százalékát sem érte el, sőt az elmúlt 5 évben a régiók rangsorában stabilan a hetedik helyet foglalja el.

Ebben az időszakban a foglalkoztatottak száma 394,4 ezer fő volt, amelynél csak a Dél-dunántúli régió rendelkezett kevesebb munkaerővel. Sőt a munkanélküliségi ráta is 16,1 % volt, amely jóval meghaladta az országos 11,0 százalékot. A

¹ A GDP értéke folyó áron, milliárd forintban, KSH adatok alapján.

legfrissebb adatok szerint 2014-re a helyzet némiképp javult, hiszen a foglalkoztatottak száma 488,3 ezer főre nőtt, míg a munkanélküliségi ráta lecsökkent 10,4 %-ra. Az alkalmazásban állók bruttó átlagkeresete a hivatalos statisztikák szerint 2000 óta folyamatosan nőtt, 2012-ben 186 599 forint volt, a 2013-as előzetes adatok szerint pedig 192 594 forint, amely csak az alföldi régiókra jellemző átlagkereseteket haladja meg.

A lakosság elégedettsége

A szubjektív jóllét vizsgálatának kulcsváltozója az étellel való elégedettség. A válaszok átlagértéke a teljes népességen belül 6,15 volt, amely értéknél a Közép-dunántúli, Nyugat-dunántúli, Dél-alföldi régiók és a budapesti lakosok voltak elégedettebbek. Az Észak-magyarországi régió lakosai voltak a legelégedetlenebbek az életükkel 2013-ban 5,90-es átlagértékkel. Ezt erősítette, hogy e régió lakosai a saját háztartásuk anyagi helyzetével, a lakásukkal, a jelenlegi munkájával is a legelégedetlenebb volt, amelyet a régió elmaradottsága és jövőképe csak erősítette (2. táblázat).

Hasonlóan az országos értékekhez a régióban is a fiatalabbak az elégedettebbek (6,76) az életükkel. A 45-54 év közötti korosztály a legelégedetlenebb az életével (5,44), sőt a család anyagi helyzetével való elégedettségük is igen alacsony (4,28). Ez az a korosztály, amely átélte a régió ipari felvirágoztatását és fejlődését, illetve annak bukását is, amely az elmúlt évtizedekben visszavetette az életszínvonalukat.

A régió földrajzi adottságai is hatással voltak a lakosság véleményére, hiszen a sűrűn lakott területek lakóinak elégedettsége (5,98) az átlag felett helyezkedett el a kiemelt változók tekintetében, míg a közepesen sűrűn lakott (5,88) területek lakosainak elégedettsége igen kedvezőtlen képet mutatott.

2. táblázat. Kiemelt elégedettségi változók Észak-Magyarországon, 2013

<i>Elégedettség</i>	<i>Magyarország összesen</i>	<i>Észak-Magyarország</i>
...az életével.	6,15	5,90
...a háztartása anyagi helyzetével?	5,21	4,76
...a lakásával?	8,81	6,65
...jelenlegi munkájával?	7,09	6,92
...a munkába járásra fordított idővel?	7,13	6,96
..a hobbyra fordítható idővel?	6,33	6,17
...a személyes kapcsolataival?	7,63	7,66
...az aktív pihenés lehetőségével?	6,25	5,69
...a lakókörnyezete minőségével?	6,51	5,99

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

A régió lakosainak negatív attitűdjei determinálták további kutatási irányomat, amelynek egyik fontos része volt a régió demográfiai profiljának meghatározása a kiemelt elégedettségi változók esetében.

A régió demográfiai profilja

Kutatásom során arra kerestem a választ, hogy két kiemelt elégedettségi változó és a rendelkezésre álló demográfiai változók felhasználásával lehetőségem van-e egy régiós profil kialakítására. Ehhez a függetlenség-vizsgálatot és a korrigált standardizált reziduum-ot alkalmaztam.

A kiemelt változók az étellel és a család anyagi helyzetével való elégedettség kérdések voltak. Az eredeti skálán 0-10 közötti értékekkel értékelték a lakosok az egyes kérdéseket, egy egyszerű transzformációval 5 kategóriára szűkítettem a válaszokat (egyáltalán nem elégedett, ..., teljesen elégedett).

Függetlenség-vizsgálat alkalmazásával teszteltem a bevont változók közötti kapcsolatot az alábbi hipotézisekkel:

$$H_0 : P_{ij} = P_i \cdot P_j$$

$$H_1 : \exists ij : P_{ij} \neq P_i \cdot P_j,$$

amelyet Chi-Square teszt segítségével ellenőriztem. Az egyes elégedettségi kérdések és a bevont változók között függetlenség volt, tehát a további elemzésekre alkalmasak.

Az étellel és a család anyagi helyzetével való elégedettség profilját a korrigált standardizált reziduum segítségével határoztam meg, amely mutató a megfigyelt és az elvárt értékek különbségét mutatja, ahol a korrekció a standard hibával történik. A mutató a keresztábrán belüli szignifikáns relációkat mutatja meg (Sajtos-Mitev, 2007).

A teszt során szignifikánsan kimutatható, hogy az étellel leginkább a férfiak, az idősebb korosztály, a sűrűn lakott területen élők, illetve a munkanélküliek és a nyugdíjasok az elégedetlenebbek. A régió régi nehézipari múltja bizonyos mértékig alátámasztja az eredményeket, mivel Miskolc, Ózd, Kazincbarcika, stb nagyobb városokban a fizikai munkát a férfiak végezték, akik jelen felmérés során már valószínűleg nyugdíjas éveiket töltik.

Az életükkel leginkább elégedettek a fiatalok, akik számára a régió fejlesztései munkát és jövőképet teremthetnek (3. táblázat).

3. táblázat. Elégedettség az étellel- profil

Étellel...	Nem	Korcsoport	Urbanizáció foka	Gazdasági aktivitás
egyáltalán nem elégedett	ffi	45-54; 55-64	sűrűn	m.nélküli, nyugdíjas
nem elégedett	nő	45-54; 55-64; 64-	közepesen	m.nélküli, nyugdíjas
közepesen elégedett	nő	55-64; 64-	gyéren	nyugdíjas
elégedett	ffi	15-24; 25-34; 35-44	sűrűn, közepesen	aktív egyéb inaktív
teljesen elégedett	ffi	15-24	közepesen	aktív, egyéb inaktív

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

A család anyagi helyzetével szignifikánsan a férfiak és a nők is elégedettek voltak. Továbbá a legfiatalabb és a legidősebb korosztály vélte úgy, hogy az anyagi helyzetük rendezett.

Az urbanizáltság terén a nagyobb, sűrűbben lakott városok lakói voltak elégedettek családjuk anyagi helyzetével.

Egyértelmű, illetve érdekes, hogy az inaktív (gyes, gyed, tanuló, stb.) és a nyugdíjasok szignifikánsan elégedettek voltak életükkel, míg az aktív dolgozókra ez nem volt jellemző.

4. táblázat. Elégedettség a család anyagi helyzetével - profil

<i>Anyagi helyzettel..</i>	<i>Nem</i>	<i>Korcsoport</i>	<i>Urbanizáció foka</i>	<i>Gazdasági aktivitás</i>
egyáltalán nem elégedett		15-24; 26-34; 35-44; 45-54	közepesen	aktív, m.nélküli, egyéb inaktív
nem elégedett	ffi	15-24; 35-44; 45-54	közepesen	aktív, m.nélküli, egyéb inaktív
közepesen elégedett		55-64; 64-	gyéren	aktív, nyugdíjas
elégedett	nő	15-24; 64-	sűrűn, gyéren	nyugdíjas
teljesen elégedett	ffi	15-24; 64-	sűrűn	egyéb inaktív

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Jelen kutatást egy további szélesebb és összetettebb kutatás alapjának szántam, amely kellő irány mutat a jövőt illetően. Az eredmények kezelése kellő óvatosságot igényel, hiszen a kétirányú vizsgálatoknál pontosabb képet adhatnak három- vagy többirányú elemzések, amelyek mélyebb összefüggések feltárását is lehetővé teszik.

Következtetések

Az Észak-magyarországi régió hazánk legelmaradottabb régiója gazdasági szempontok szerint. Ennek ellenére a mutatók pozitív alakulása azt sejteti, hogy a fejlődés pozitív jövőképet vázol a lakosság számára. Azonban tanulmány elején utaltam rá, hogy számos kutató figyelmeztetett már arra, hogy az objektív tényezők és a szubjektív tényezők között gyakran nincs meg a kellő összhang. A szubjektív jóllét vizsgálata is megerősítette ezt, hiszen a lakosság elégedettsége nagyon kedvezőtlen.

A következtetések kellően akkor állják meg a helyüket, ha a jövőben folytatódik a jólléti modul alapján a lakosság vizsgálata.

„A kutató munka a Miskolci Egyetem stratégiai kutatási területén működő Fenntartható Természeti Erőforrás Gazdálkodás Kiválósági Központ keretében valósult meg.

This research was carried out in the framework of the Center of Excellence of Sustainable Resource Management at the University of Miskolc.”

Irodalomjegyzék

- ANGNER Erik (2010). Subjective well-being. *The Journal of Socio-Economics*, 39 (3), 361-368.
- BABBIE, Earl (1999). *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi.
- BRÜLL Mária (1987). *Közgazdasági Lexikon*. Budapest: Kossuth.
- CAMPBELL, Angus (1976). Subjective measures of well-being. *American Psychologist*, 31 (2), 117-124.
- DIENER, Ed (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95, 542-575.
- DRECHSLER László (1974). *Az életszínvonal mérése és mérhetősége*. Budapest: Statisztikai Kiadó Vállalat.
- GASPER, Des (2010). Understanding the diversity of conceptions of well-being and quality of life. *The Journal of Socio-Economics*, 39 (3), 351-360.
- GÁSPÁR Tamás (2013). A társadalmi-gazdasági fejlettség mérési rendszerei. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. *Statisztikai Szemle*, 91 (1), 77-92.
- HEGEDŰS Rita (2001). Szubjektív társadalmi indikátorok. Szelektív áttekintés a téma irodalmából. *Szociológiai Szemle*, (2), 58-71.
- KAHNEMAN, Daniel (1999). Objective happiness. In Kahneman, D., Diener, E., & Schwarz, N. (Eds.), *Well-being: The foundations of hedonic psychology*. New York: Russell Sage.
- KSH (2014). Érdekességek a szubjektív jóllét (well-being) magyarországi vizsgálatából. *Statisztikai Tükör*, 8 (2), 1-4.
- KSH (2014). A gazdasági folyamatok regionális különbségei 2013. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/debrecengazdfejl/debrecengazdfejl13.pdf> [2015.03.25.]
- Magyar nagylexikon (1998). 7. kötet, Budapest: Magyar Nagylexikon Kiadó.
- NYITRAI Ferencné (1996). *Gazdaságstatisztika*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- SAJTOS László, & MITEV Ariel (2007). *SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv*. Budapest: Alinea.
- SÁGI Matild (2006). Elégedettség az átalakuló társadalmakban. In Kolosi T., Tóth I. Gy., & Vukovich Gy. (szerk.), *Társadalmi riport 2006* (pp. 151-179). Budapest: TÁRKI.
- STIGLITZ, E. Joseph, SEN, Amartya, FITOUSSI, Jean-Paul (2009). *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*.